

УДК 378.183«19»

Олена Кін,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи
ХНПУ імені Г. С. Сковороди,
докторант кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи ХНПУ
імені Г. С. Сковороди

РОЗВИТОК ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ У 20-ТІ РР. ХХ СТ.

У статті розглянуто процес розвитку громадської діяльності студентської молоді вищих навчальних закладів України в 20-ті рр. ХХ ст., який формувався під впливом соціально-політичних, економічних, ідеологічних факторів. Встановлено сутність поняття громадської діяльності студентів у досліджуваній період. Схарактеризовано її основні напрями та форми у вирішенні завдань адміністративно-організаторського, навчально-методологічного, культосвітнього спрямування.

Ключові слова: студентська молодь, організоване студентство, громадська діяльність, розвиток.

В статье рассмотрен процесс развития общественной деятельности студенческой молодежи высших учебных заведений Украины в 20-е гг. ХХ в., который формировался под влиянием социально-политических, экономических, идеологических факторов. Выявлена сущность понятия общественной деятельности студентов в исследуемый период, охарактеризованы ее основные направления и формы в решении задач административно-организаторского, учебно-методологического, просветительского направления.

Ключевые слова: студенческая молодежь, организованное студенчество, общественная деятельность, развитие.

The article reviews the development of social activities students of higher educational establishments of Ukraine in the 20th of the XXth century, which was formed under the influence of socio-political, economic and ideological factors. It was found the essence of the concept of social activities in the period. The main directions and forms in the task of administrative and organizational, educational and methodological, cultural orientation were characterized.

Key words: students, organized by students, social activities, development.

Входження України в період продуктивного розвитку всіх сфер соціального життя, актуалізації багатого культурно-історичного досвіду, відновлення державності та відродження традицій національного виховання детермінувало акцентування особливої уваги на проблемах реалізації соціальної та громадянської активності молоді.

20-ті роки ХХ ст. відзначилися пошуками найбільш ефективних і доцільних форм об'єднання студентської молоді, тому зазначені питання і на сучасному етапі розвитку національної вищої школи не втратили своєї актуальності та потребують ретельного вивчення.

Проблема студентської громадської діяльності вивчалася досить детально в дослідженнях історичного характеру (С. Ашевський, Р. Видрін, Г. Енгель, В. Горохов, П. Капніст, С. Мельгунов).

Окремі аспекти розглядалися у контексті діяльності молодіжних об'єднань України (І. Андрухіна, І. Головенького, В. Міяковського, В. Орлова, В. Сушка, С. Черкасової, Н. Якушко).

Певні проблеми студентської громадської діяльності було відображено в дослідженнях виховної діяльності сучасних спілок молоді (М. Баяновська, М. Окаринський, Н. Онищенко, Л. Ярова).

Однак, питання розвитку громадської діяльності студентської молоді вищих навчальних закладів України у 20-ті рр. ХХ ст. не були предметом спеціального вивчення.

Мета статті – проаналізувати розвиток громадської діяльності студентської молоді вищих навчальних закладів України у 20-ті рр. ХХ ст.

Побудова нової держави з особливою системою суспільних відносин, ієрархією цінностей вимагала формування нового соціального типу молоді з відповідними нормами моралі, культурними традиціями, світоглядом тощо. Проблеми молоді, її освіти, виховання, соціального становлення, участі у суспільному житті визначалися найважливішими. Особлива увага з боку вищого керівництва країни приділялася студентству, як важливій соціально-професійній групі. Це було зумовлено рядом причин:

По-перше, студентська молодь вищих навчальних закладів України являла собою значну масу (55.000) молоді [8, с. 6].

По-друге, студентство у майбутньому повинно було сформувати нову соціальну групу – радянську науково-технічну інтелігенцію країни.

Новою владою було визнано величезну роль людського фактора в розвитку продуктивних сил, якнайшвидша підготовка «своєї інтелігенції» вважалася запорукою успішності соціалістичного будівництва. Майбутні «командири виробництва», «червоні фахівці» повинні були виховуватися як «люди завтрашнього дня», як будівельники найкращого в світі суспільства.

Це не був простий, механічний акт заміни «старого» студентства «новим». Незважаючи на відносну короткочасність, протікання цього

соціального процесу було надзвичайно насиченим, інтенсивним, а зміни у способі життя студентства відповідали характеру соціальних перетворень у країні в цілому.

Вивчення та аналіз історико-педагогічної літератури [1; 2; 4; 8; 9; 10; 11] дали змогу встановити, що формування нової генерації студентів відбувалося під впливом таких факторів:

1. Перебудови інституту вищої освіти в країні.
2. Зміни ідеологічного вектору розвитку суспільства.
3. Формуванні нового соціального статусу радянської інтелігенції.

Надзвичайна складність соціально-політичної обстановки в Україні обумовлювала особливості процесу побудови системи освіти в державі. Система вищої освіти була частиною цінної культурної спадщини, мала потужні освітні традиції, професійну школу, високий статус та визнання у світі. У той же час, система вищої освіти безумовно потребувала серйозних реформ у відповідності до нової стратегії розвитку держави.

У процесі дослідження було встановлено, що реформа вищої освіти на Україні була спрямована на вирішення певних проблем: переорієнтування вищої освіти на підготовку кваліфікованих спеціалістів промислової галузі, наближення системи вищої освіти до соціального складу нової держави. Основними рисами розвитку освіти в Україні в означений період були – коренізація, українізація, пролетаризація, експеримент і новаторство.

Радянський уряд поставив за мету метою збудувати новий соціально-економічний устрій, тому сприяв створенню нових типів шкіл і підходів у викладанні, що прискорили б розрив із «буржуазним минулим». Університети було реорганізовано в численні інститути народної освіти (ІНО) медичного, фізичного, технічного, агрономічного, педагогічного профілю.

Особливе місце у формуванні нової генерації науково-технічної інтелігенції займали процеси пролетаризації вищих навчальних закладів України. Студентство не було монолітним як у соціальному, так і в політичному відношенні. Кожна молода людина 20-х рр. мала свій шлях до вищої школи, особисту стратегію. Студентство 20-х рр. ХХ ст. мало структуру складну за соціальним походженням, великою різницею у рівні навчальної підготовки. До контингенту студентів вищих навчальних закладів того періоду належали особи, які навіть не закінчили середньої школи [8, с. 6].

Державна політика у галузі освіти у 20-і роки була зумовлена програмним завданням щодо «створення нової людини нового суспільства», визнавала проблему студентського контингенту нагальною й була спрямована на встановлення певних пропорцій між соціальним складом населення і соціальним складом учнівських та студентських колективів. 22 листопада 1922 р. була прийнята Постанова ВУЦВК «Про

введення в дію кодексу законів про народну освіту в УССР». Вона фактично проголосила курс на пролетаризацію вищої школи і саме відповідно до неї освіта ставала знаряддям диктатури пролетаріату. Підкреслювалося, що вузи готують командний склад народного господарства й державного будівництва пролетарської диктатури. Владою було поставлено досить жорстокі вимоги до соціального складу студентства, що сприяло б створенню образу «нового» студента.

Формування пролетарського студентського контингенту відбувалося за рахунок відряджень на навчання партійними, комсомольськими, профспілковими, військовими організаціями, комітетами незаможних селян (КНС), розкладки, відповідно до якої встановлювалася чітка норма прийому для кожної губернії, «чистки», перереєстрації, відкриття робітфаків.

Пролетаризація як комплектування школи робітничо-селянським елементом та поповнення складу викладачів проводилася в декілька етапів.

Перший етап (1917–1919 рр.) – етап так званих «відчинених дверей», коли всі громадяни без винятку мали вільний вступ до вищих навчальних закладів. Цей період не привів до пролетаризації вищої школи, наповнив її різноманітнішим елементом.

Другий етап (кінець 1919–1925 рр.) – організований підхід, створення підготовчих курсів, робітфаків.

Третій етап – етап завершення пролетаризації вищих навчальних закладів (1925–1926 н.р.).

Складні й неоднозначні соціальні, економічні та політичні процеси, пов'язані з поваленням царизму, більшовицьким переворотом, розгортанням українських визвольних змагань, справили значний вплив на громадське життя тогочасного суспільства. Предметом особливої уваги були заходи, спрямовані на відродження національної самосвідомості, на створення власної держави.

На тлі інтенсивного піднесення суспільного життя відбувалося значне пожвавлення громадської активності студентської молоді. Серед пріоритетних завдань, що стояли перед інститутом вищої освіти, була підготовка нової генерації спеціалістів, талановитих організаторів та керівників, «осіб, здатних не тільки до формального та обмеженого виконання обов'язків, а й керівників господарського і культурного життя, здатних самостійно направити її на шлях досягнення цілей» [2].

Зазначимо, що політика партійно-радянського керівництва щодо вищої школи, студентської молоді мала зовні суперечливий характер. З одного боку, пропагувалися ідеї формування нової, вільної людини. З іншого – виховання молодого покоління було осмислено, послідовно, чітко підпорядковано визначеній стратегії підготовки фахівців для радянської держави, ідеологічно зрілих, відданих справі. Як писав А. Луначарський, необхідно було зламати «клас буржуазії з метою досягнення комунізму». У

студентства автор вбачав майбутню інтелігенцію, яка «виховувала та вчила розумових працівників» [6, с. 19].

Особливе місце в житті українського суспільства стали займати структури комуністичної партії. Перебравши на себе всі керівні ролі в державі, більшовицька партія мала надзвичайно розгалужений апарат, який тримав під контролем усі прояви суспільного життя. Політика монополії влади комуністичної партії чітко визначилася в роботі зі студентською молоддю. Протягом 20-х років відбувався процес організації громадської ініціативи та діяльності студентської молоді, підпорядкування її спеціальним структурам влади. Так, у 1920-х рр. при Всеукраїнській Раді профспілок існувало Центральне Бюро Пролетарського Студентства, яке проводило з'їзди, видавало місячник «Студент Революції» (1922–1933 рр.) [1].

Протягом 20-х рр. пройшло три з'їзди пролетарського студентства: у 1924 р., 1927 р., 1929 р. Перший фактично окреслив актуальні питання студентського життя і деякі шляхи їх вирішення. Другий – більш конкретно вирішував питання студентського життя. Останній об'єктивно висвітлював буденність, оскільки збираючи його, студентські організації прагнули показати істинне життя молоді, донести її проблеми до вищих органів влади з метою подальшого вирішення нагальних проблем студентів [11, с. 46].

На Третньому Всеукраїнському з'їзді пролетарського студентства (12–18 березня 1929 р.) були розглянуті питання українізації вищих навчальних закладів та участь молоді у культурно-освітніх процесах республіки, детально проаналізовано громадську роботу студентства у таких напрямках: організаційна робота (участь студентів у процесах розвитку вищої школи), академічна робота (участь студентів у будівництві вищої школи, «пролетаризації» та українізації вузів, гуртковій діяльності студентів), культурна робота (висвітлення основних напрямів діяльності студентів навчального закладу та поза його межами), економічна робота (забезпечення молоді стипендіями, житлом, харчуванням, надання курортно-санаторної, медичної допомоги, діяльність студентських організацій з поліпшення побуту юнаків та дівчат) [7, с. 4–79].

Вивчення історико-педагогічної літератури переконливо доводить, що в досліджуваній період формувалася нова демократична політична культура – культура участі молоді у громадському житті, у чітко визначених владою межах та масштабах. Активна громадська позиція студентської молоді проголошувалася однією з важливих напрямів підготовки майбутнього спеціаліста. Навчання у вищому навчальному закладі зобов'язувало студентську молодь, як свідому та активну частину робітничо-селянської держави, вести активну громадську роботу, яка є «діловою перевіркою кожного студента» [9, с. 67].

Громадською діяльністю вважалася суспільно-корисна праця від

імені будь-якої організації, доручення певної установи, яка включала в себе ідеї колективізму. Зазначимо, що відвідування зібрань не вважалося громадською діяльністю. Складовими громадської діяльності мали стати самостійність та активна участь у житті населення [10, с. 7]. Тому основними напрямками громадської діяльності вважалася участь студентської молоді в адміністративно-організаторській, господарській, навчально-методологічній роботі вузу, і у виконанні проектів культосвітнього спрямування, ліквідації неписьменства, шефської роботи.

Визнавалася й широко пропагувалася активна громадська позиція студентської молоді лише у межах легалізованої діяльності студентських організацій, яка була визначена загальною політикою уряду в галузі вищої освіти та чітко структурована низкою нормативних документів. Згідно Положення про вищі навчальні заклади України 1922 р. студентські організації необхідно було створити при кожному інституті з метою «організованого задоволення матеріальних і культурних потреб студентів, сприяння відповідним органам управління Інституту».

У документі наголошувалося, що організація загальноінститутських колективів є обов'язковою для всіх інститутів, за добровільною згодою учасників, з дозволом ректора і політкомісарів створювалися наукові гуртки та кооперативні об'єднання.

Вивчення історико-педагогічної літератури [1; 2; 3; 8; 9] дало змогу констатувати, що у 20-ті роки ХХ ст. студентські організації були представлені у таких формах: загальні (курсками, студками), діяльність яких спрямована на задоволення різноманітних потреб відповідного студентського колективу (курсу, триместру, Інституту) та спеціальні, що організовувалися для задоволення спеціальних потреб студентської молоді (наукові гуртки, кооперативні об'єднання). Пролетарська студентська громадськість очолювалася студентською виборною організацією-студкомом, яка обиралася на підставі виборів. Роль студкомів повинна рости і розвиватися в сторону організації студентства за професійною ознакою.

У процесі дослідження було встановлено, що основними обов'язками курскому було: виявлення перед відповідними організаціями Інституту потреб своїх товаришів по курсу, діяльність, узгоджена з органами управління інституту по задоволенню потреб, проведення заходів, спрямованих на надання матеріальної та іншої допомоги студентам.

Широкі повноваження надавалися студентству й у навчально-методичній роботі, у боротьбі за збільшення практичної частини навчального плану, скорочення програми теоретичного курсу навчання і, навіть, здійсненні впливу на професорсько-викладацький склад з приводу перегляду навчальних планів та навчальних програм.

Особливе значення громадська діяльність студентської молоді

набувала у питаннях трудової діяльності, відновлення матеріальної частини навчальних закладів, обладнання лабораторії, майстерень, оновлення учбового інвентарю. Студентство повинно було розвинути максимальну самодіяльність в галузі надання взаємодопомоги, відбувалося створення гуртожитків, їдалень, лікарень, санаторій, пралень, пошивних майстерень і т.п.

Досить гостро стояло питання про студентські гуртожитки, для розв'язання якого залучалося студентство. За активної участі організованої частини студентства Харкова за 1922–1923 н.р. було відкрито студентський будинок на 1500 чоловік, приведено в порядок два гуртожитки робітфаківців – при Технологічному і Сільськогосподарському інститутах [2].

Студенти залучалися до керівництва інститутом, факультетом. Зазначимо, що переважно студентів розглядали не як безпосередніх учасників навчально-виховних процесів, а як придаток, засіб досягнення певних цілей. На студентські організації покладалося вирішення завдань академічного характеру: через їх участь обговорювати питання складання навчальних планів та програм, «боротьбі з академізмом та ідеологічними ухилами й перекручуваннями», Студентські організації здійснювали й певні адміністративні функції: розподіл стипендій, реєстрацію відвідування занять й таке інше. Так, представники студентства від усіх факультетів входили до складу загальних зборів інституту. Кандидатури цих студентів визначалися на загальних зборах факультетів [2]. Представники організованого студентства брали участь в управлінській діяльності факультетів, яка здійснювалася роботою таких органів: факультетської комісії та загальних зборів факультету. До складу факультетської комісії наряду з деканом, секретарем, представників кафедр та науково-дослідних установ, призначених ректором, обов'язково входили два представники студентства, один з яких призначався політкомісаром інституту, а другий обирався загальними зборами інституту. Також представники студентства входили й до складу загальних зборів факультету [2].

Особлива увага приділялася навчальному процесу, органом контролю виступала особлива контрольно-навчальна комісія, що складалася з 3 осіб: представника факультетської комісії, представника організованого студентства та одного призначеного політкомісаром, загальне керівництво здійснювалося деканом факультету.

Контрольно-навчальні комісії не обмежувалися формальним спостереженням, виконували роботу за такими напрямками: встановлення чергувань по реєстрації відвідування лекцій студентами (чергування членів комісії або уповноважених осіб із середовища організованого студентства); вивчення журналів та відомостей, відвідування й успішності; участь з дорадчим голосом в засіданнях факультетських та інших комісій

інституту; присутність на колоквиумах; слухання повторних заліків, проведених на основі незадовільних характеристик студентів.

Також студенти брали участь у роботі Контрольної Комісії з соціального забезпечення учнів. До її складу входили представники факультетських комісій, представники політкомісара та представники організованого студентства, один представник студкома, один представник Губпрофобра або Укрпрофобра.

Завданнями комісії були: розподіл складу учнів по категоріям соцзабезпечення; спостереження за здійсненням соціального забезпечення і правильності та своєчасності видач матеріальної допомоги; встановлення категорій учнів у співвідношенні всякого роду матеріальних зобов'язань, покладених на учнів законом і спеціальними розпорядженнями Профоосу.

Особливим напрямом громадської діяльності студентської молоді була робота поза межами навчального закладу, спрямована на виконання завдань суспільного характеру серед населення, задоволення гострих потреб соціального життя, а саме: політико-освітня, культурна, виробничо-виховна робота.

Мета політико-освітньої роботи студентів полягала у всебічному розвитку та піднесенні суспільно-політичного рівня населення, розповсюдженні ідей комунізму, ідеологічна просвіта широких верств громадськості. Зокрема про це йшлося у «Кодексі про народну освіту» (1922 р.), резолюції V Всесоюзної конференції ВЛКСМ від 30 березня 1927 р. «Про постановку масової культурно-виховної роботи серед молоді», в яких наголошувалося, що ця діяльність мала бути направлена на зв'язок молоді з сучасним їй суспільно-політичним життям, роботою партії та комсомолу [5, с. 45].

Політико-освітня, культурна робота здійснювалося серед селян, червоноармійців, робітників підприємств, вихованців притулків. Резолюція I Всеукраїнської наради пролетарського студентства «Культурбота у вузах» (1924 р.) зобов'язала партійні комітети за участю представників губернських та міських виконавчих бюро встановити мережу підшефних підприємств та організацій, організувати роботу в них студентської молоді, координувати діяльність. Центрами політико-освітньої та культурної діяльності стали клуби, бібліотеки, агітаційні пункти, червоні кутки, просвітницькі гуртки. Потреби ідеологічних компаній задовольнялися також шляхом видавництва та розповсюдження літератури. Робота включала: читання лекцій, проведення екскурсій, концертів, вистав, участь у виробничих співбесідах тощо [7, с. 62–70].

Громадська робота студентської молоді мала чітку регламентацію, структуру та форму звітності. Так, заходи, що мали статус обов'язкових для виконання студентами у канікулярний період, склалися з декількох частин: підготовчої (розробка програми заходу, матеріальне забезпечення

для його проведення), безпосередньої реалізації та звітування. З цією метою при профспілкових комітетах організовували підготовчі комісії, спеціальні комісії, які склалися з представників осередків КП(б)У, ЛКСМУ, профкомів та товариств «культурної змички», які допомагали у розробці плану громадської роботи, підготовці основних заходів, методиці їх проведення, у забезпеченні матеріальних ресурсів для реалізації цих заходів й таке інше. Чітко визначалося навантаження студентів у виконанні громадських проектів (6 годин на тиждень), обов'язкова тематика занять з населенням [3, с. 110].

Особливу увагу серед студентів вищих навчальних закладів України набули проекти, спрямовані на ліквідацію неписьменності дорослого населення. Зазначимо, що досліджуваний період характеризувався досить низьким освітнім та політичним рівнем населення країни. Вирішення питання обумовило активну діяльність студентської молоді у товариствах «Геть неписьменність», й було визначено у постанові ВУЦВК від 4 листопада 1923 р. «Про ліквідацію неписьменності». До цієї компанії залучалося все студентство, під керівництвом комсомольської та партійної молоді, яким відводилася відповідальна роль організаторів та керівників не лише у процесі подолання неграмотності, але й поширення ідеологічних знань серед населення. Підтвердженням цього стала постанова ЦК РКП(б) від 30 травня 1925 р. «Про роботу комісії по лікнепу» та ВУЦВК й РНК УРСР від 3 липня 1929 р. «Про заходи у ліквідації неписьменності серед дорослої трудящої людності УРСР» [4, с. 41].

Керманичами процесів громадської діяльності студентів вищої школи мали стати профспілки та студентські організації, які зосереджували увагу на громадсько-політичній діяльності молоді. Основні завдання громадської діяльності студентів визначалися такі: поліпшення «формальних знань» (знань ідеологічного характеру), підвищення самостійної роботи студентів (організація занять у гуртках, семінарах (наукових, художніх, журналістських)) й таке інше.

Як показало вивчення історико-педагогічної літератури [4; 5; 7; 10; 11] основними недоліками в організації громадської діяльності студентів стали відсутність її планування, неструктурованість профспілок, відсутність у більшості навчальних закладів осередків, які б керували самостійною діяльністю студентів, слабкий зв'язок з громадськістю.

Отже, спроба докорінно змінити склад студентства у 20-ті рр. ХХ ст., перебудувати всі сторони його життя, сприяла формуванню «нового студентства», загальними рисами якого були: залежність від керівних інстанцій, демонстрована в формі, бажаній для правлячої партії, колективізм, соціальна та громадська активність, соціальний оптимізм, завзятість у вирішенні актуальних питань. Основними напрямками громадської діяльності вважалася участь студентської молоді в

адміністративно-організаторській, господарській, навчально-методологічній роботі вузу, а також виконання проектів культосвітнього спрямування, ліквідації неписьменства, шефської роботи.

Подальшу перспективу дослідження вбачаємо у вивченні можливостей громадської діяльності для розвитку лідерських якостей особистості студента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відчит до Центрального бюро пролетарського студентства при ВУРПС. До III конференції пролетарського студентства України : зб. документів. – Харків : Український робочий, 1928. – 80 с.
2. Временное Положение о Высших Учебных Заведениях УССР : сб. документов. – Харьков : [б. в.], 1922. – 42 с.
3. Директивний лист №1 Центрального бюро пролетарського студентства про літню роботу студента-випускника // Студент революції. – 1927. – № 5. – С. 110–112.
4. З життя студентів Херсонського ІНО // Студент революції. – 1925. – № 4. – С. 39–42.
5. Комсомол и высшая школа. Документы и материалы съездов, конференций ЦК ВЛКСМ по работе вузовского комсомола (1918–1968 гг) : сб. документов. – М. : Молодая гвардия, 1968. – 231 с.
6. Луначарський А. О народном образовании / А. В. Луначарский. – М. : Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1958. – 123 с.
7. Резолюції Всеукраїнської наради пролетарського студентства // Студент революції. – 1924. – № 7. – С. 62–70.
8. Ряппо Я. Радянське студентство(характеристика ВУЗів України) / Я. Ряппо. – Харьков : Государственное издательство Украины, 1928. – 48 с.
9. Ряппо Я. Реформа высшей школы на Украине в годы революции (1920–1924) / Я. Ряппо. – Харьков : Государственное издательство Украины, 1925. – 153 с.
10. Ряппо Я. Советская профессиональная школа: ее место и значение в системе просвещения и в нашем народном хозяйстве / Я. П. Ряппо. – Харьков : Государственное издательство Украины, 1926. – 97 с.
11. Хроніка // Студент революції. – 1926. – № 5–6. – С. 47–51.